

TURKISH - ARMENIAN
BUSINESS DEVELOPMENT COUNCIL

NİSAN 2010'A DOĞRU TÜRK-ERMENİ NORMALLEŞME SÜRECİ VE RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKALARI

Kaan SOYAK
Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi (TABDC) Eş Başkanı

New York - Nisan 2010

NİSAN 2010'A DOĞRU TÜRK-ERMENİ NORMALLEŞME SÜRECİ VE RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKALARI

İÇERİK

- * Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi, Türkiye/Ermenistan/ABD/Rusya nezdinde çabalarıyla Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine katkıda bulunmaktadır
- * İki ülke arasında ilişkilerin ekonomik boyutu-ileriye dönük projeksiyon
- * İki ülkenin sorunlarının çözülmesinde ticaretin rolü
- * Bölgenin Siyasi Durumu/Rusya Faktörü: Ermenistan ve Azerbaycan Rusya'nın Kafkaslarda barış için karar vermesini beklemektedir
- * Azerbaycan faktörü: Azerbaycan Türkiye'yi tasarılarla mücadelede yalnız bırakmamalıdır
- * ABD'de Tasarılar ve rol oynayan taraflar
- * Protokoller neden önemli?

Kaan SOYAK

1961 yılında doğdu. ODTÜ Uluslararası İlişkiler mezunu. Alyans-Tempo Denizcilik ve Taşımacılık Şirketi'nin Kurucu Başkanı ve ortağıdır. Aynı zamanda Trusa isimli şirketle çeşitli Amerikan güvenlik şirketlerinin Ortadoğu'da danışmanıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ilk defa ABD hükümetinin Orta Asya ve Kafkaslar'a gönderdiği insani yardım yüklerinin kontrat olarak bu ülkelere teslim edilmesini organize etti. İlk Türk-Rus ortak firmasını kurup Türkiye'ye ilk Rus sermayesini getirdi. Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi (TABDC) Türk tarafı Eşbaşkanı ve 1996'dan beri Türk-Ermeni ilişkileri üzerine çalışıyor. Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra, iki ülke arasındaki ve Ermeni diasporası ile Türk hükümeti arasındaki ilk temasları başlattı. Hem Türkiye hem de Ermenistan hükümetleri tarafından akredite olarak iki ülke ve iki toplumun yakınlaşması üzerine çalışıyor. Avrupa Ermeni diasporası (TABDC-EU) ve Amerika Ermeni Diasporası (TABDC-US) ile ilişki kurdu. ABD'ye yerleşen ve ABD vatandaşı olan Soyak aynı zamanda Rotary kulüpleri adına Birleşmiş Milletler'e danışmanlık yapan New York Rotary Kulüp üyesi-dış ilişkiler sorumlusudur. Dünya Su Organizasyonu ile Dünya Enerji Forum'u yönetim kurulu danışmanıdır.

Tel: 90 (212) 236 00 17

TABDC (TURKEY):

90 (212) 236 00 17

Fax: 90 (212) 259 72 51

E-mail: tabdc@tabdc.org

TABDC (ARMENIA):

Tel: 374 (1) 35 11 80

374 (1) 35 11 80

Fax: 374 (1) 35 12 40

E-mail: tabdc@tabdc.org

TABC (USA):

Tel: 1 (516) 869-7525

1 (516) 869-7525

Fax: 1 (516) 365-0560

E-mail: tabdc@tabdc.org

www.tabdc.org

NİSAN 2010'A DOĞRU TÜRK-ERMENİ NORMALLEŞME SÜRECİ VE RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKALARI

“Türkiye ile Ermenistan'ın aşılmaz sorunlarla kitlenmiş bir durumda olması, günümüz küresel gerçekleriyle çelişkili bir durumdur. Donmuş sorunları harekete geçirerek diyalog kanallarıyla üst boyutlara taşımak, iki ülkenin dış politikalarına ve siyasetçilerine katkıda bulunmak, iki ülkenin bölgesel kapasitelerinin dünya iş çevreleri için umut verici fırsatlar sunmasını sağlamak gerekmektedir. Bu nasıl gerçekleşebilir? Türkiye-Ermenistan tarihten kaynaklanan çatışma konularına mı boğulacaktır, çatışmayı çözerek zayıf bölgenin rekabet gücünü engelleyen koşulları ortadan kaldıran bir Türk-Ermeni işbirliği stratejisi geliştirmek için mi uğraş verilecektir? Yaşanan gelişmeleri göz önünde bulundurunca gerçekleşmesi gereken uğraş, hayati önem taşımaktadır.”

-Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi, Türkiye/Ermenistan/ABD/Rusya nezdinde çabalarıyla Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine katkıda bulunmaktadır -

Hayati önemi bulunan bu uğraş için çaba gösteren TABDC, iki ülke arasında halen yapılmakta olan ticaretin üçüncü ülkeler üzerinden değil doğrudan Türkler ile Ermeniler arasında yapılabilmesi amacıyla geliştirilmişti. Konsey, 1997 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) çerçevesinde kurulduğu yıllardan bugüne, Türkiye-Ermenistan arasındaki sorunlar ve çözüm önerileri, Türkiye-Ermenistan normalleşmesi süreci ile de yakından ilgili olmuştur.

TABDC, aktif bir kamu diplomasisi ile Türk-Ermeni uzlaşmasında ticari işbirlikleri dışında farklı kanalları da devreye sokmuştur. İki taraf arasında çeşitli kurumlar, üniversiteler ve basın arasında bağlantılar sağlanarak toplantılar düzenlemiş, tarihten kaynaklanan sorunların dışında diyalogu canlı tutma ve işbirliklerini geliştirme yolunda önemli çalışmalar yapmıştır. Türkiye için sorunlu bir alanda, uluslararası düzeyde bu çalışmalarını gerçekleştirmek hiç kolay olmadığı gibi, engellerle de karşılaşmıştır. Fakat “ticaret ve diyalog yoluyla iki toplum arasındaki sorunları azaltma misyonu”ndan vazgeçmeden, çalışmalar yıllardır sürdürülmektedir. ABD ve Avrupa’da bugün dünyanın çeşitli yerlerindeki kriz ve çatışmalı sorunları ele alan “International Crisis Group” gibi think-tank kuruluşları, bulunmaktadır. TABDC de bir iş konseyi olmasının çok ötesinde, uluslar arası diyaloglarla bunu gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir.

-İki ülke arasında ilişkilerin ekonomik boyutu-ileriye dönük projeksiyon-

Türkiye-Ermenistan sınırı kapalı olmasına rağmen, iki ülke arasında dolaylı yoldan yapılan ticaret, gayri resmi rakamlara göre yılda 200 milyon dolarlık bir hacme ulaştı. Sınır kapılarının açılması ile bu rakamın çok kısa sürede 3 katına çıkabileceğini söylemek mümkündür. Bu ticari alışveriş süreci içerisinde artık malın satıcıları ve alıcıları birbirlerini tanır hale gelmişlerdi. Dikkati çekmek gereken bir nokta, Ermeni Diasporasının da ticari anlamda bu iki ülkeye katılması, diaspora Ermenilerinin bir kısmının sınırın açılmasını destekliyor olmasıdır. Çünkü bu gelişme olduğu takdirde, kendileri de ticaret yapabilecek duruma geleceklerdir. Anadolu’nun Türkçe dışında yabancı dili olmayan işadamları bugüne kadar ya ihraç yapamıyorlardı veya İstanbul’un yabancı dil bilen elit kesimine bağlı olarak yurt dışıyla çalışıyorlardı. Diaspora Ermenilerinin buldukları ülkelerin dillerini ve Anadolu Türkçesini bilmeleri birlikte yapılacak ticaret için büyük bir fırsattır. Anadolu işadamları Diaspora Ermenileriyle dil sorunu olmadan, iş ortaklıkları yapabilirler hatta Rusya, Orta Asya Cumhuriyetleri, tüm Arap ülkeleri, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ve Uzak Doğu’ya bile uzanabilirler hem de Türkçe konuşarak. Eskiden Türk

vatandaşlarının birçoğu Ermenistan'a gitmeyi düşünemezken, bugün Erivan sokaklarında farklı ölçekte iş yapan Türk işadamlarını görmemiz mümkündür. İş ilişkilerinde bu durumun ortaya çıkması, adeta bir tabuyu yıkan TABDC sayesinde olmuştur. Ayrıca, giderek artan bir şekilde Ermenistan ile ticaret konusunda danışmanlık almak üzere, TABDC ile bağlantı kuran çok farklı sektörlerden kişi ve şirketler bulunmaktadır. Bu durum gelişmelerin seyrine göre, sınır açıldığı takdirde kaçınılmaz bir şekilde ilgiyi daha da artıracaktır. Ermenistan'da iş yapmak konusunda TABDC'ye gelen yüzlerce mail bunu göstermektedir.

Sınırların kapalı olmasına rağmen taraflar arasında 1993'de 4,5 milyon dolar olan ticaret hacmi, 1997'de 30, 2007'de 120 ve 2008'de ise 200 milyon dolara yükselmiştir. (International Crisis Group, Report no. 199) Ticaretin büyük kısmını, Türkiye'den Ermenistan'a satılan mallar oluşturmaktadır. Türkiye, Ermenistan'a başta gıda, temizlik ve tekstil ürünleri olmak üzere, 4 milyon 148 bin dolarlık ihracat, 319 bin dolarlık da ithalat yapmıştır. 2009 yılı verilerine göre, Ermenistan'ın dış ticareti, % 30 AB ülkeleri, %22.5 Rusya ve % 6.5 ABD olup, % 4.5'i Türkiye ile olan ticaret hacmini göstermektedir. Sınır kapılarının yaklaşık 18 yıldır kapalı olmasına rağmen iki ülke arasındaki ticaret, farklı ülkeler, özellikle Gürcistan üzerinden yapılmaya devam ediyor. Ermenistan'ın, İran ve Gürcistan'a açık olan iki sınır kapısı bulunmaktadır, fakat İran'dan gelen malların kalitesinin düşük olması nedeniyle Ermeniler bu ülkeden çok fazla mal almayı, genellikle Türk mallarını tercih etmekte. Sınırların açılması ile malların taşınma süresi ve maliyetinin düşmesi de kaçınılmaz olacaktır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden ihraç edilen mallar, Gürcistan üzerinden 24-36 saat arasında Ermenistan'a ulaşmakta ve bu ülkelerde çıkan ekstra masraflarla malın fiyatı artmaktadır. Sınırların açılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden bir malın, Erivan'a 4-5 saatte ulaşmasını sağlayıp, süreyi büyük oranda kısaltacaktır.

Sınırlar açılırsa, Türkiye'nin Ermenistan ile ticaret hacminin turizm gelirleriyle birlikte 3 yıl içinde 1 milyar dolara ulaşmasını mümkün görmekteyiz. Eskiden iki ülkenin arasında Gürcüler ya da İranlılar aracı durumundaydı, alıcı ve satıcı olan Türkler ve Ermeniler ise birbirlerini tanımıyordu. Bütün bunları göz önünde bulundurunca, TABDC'nin kuruluş amaçlarından birisi, iki ülkenin alıcı ve satıcılarını direkt olarak görüştürebilmek olmuştur ve buna devam etmektedir. Mevcut ticari potansiyelin geliştirilebilmesi, kuşkusuz diplomatik ilişkilerin başlamasına ve sınırların açılmasına bağlıdır. Hatta bu konunun kamuoyuna bir sorun olarak takdiminde, TABDC önemli rol oynamış, gerek Türk gerek Ermeni tarafı olarak, bu sorunun çözümü için gayret sarf edilmiştir.

-İki ülkenin sorunlarının çözülmesinde ticaretin rolü-

*Bölgesel ticaretin geliştirilmesi ve bunun sağlayacağı getiriler: İki toplumun tarihi ve siyasi sorunları bulunsa bile, ticaret üzerinden yakınlaşmaları mümkündür. Şu anda bölgesel açılımın ivme kazandığı bir süreç yaşanıyor. Dünyada önemli pazarlar doğuya kaymaktadır ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasıyla birlikte, bölgenin önemli bir ticaret merkezi haline gelmesi kaçınılmaz olacaktır. İki toplum arasında barışın sağlanmasında ticaret, aynı topraklarda yaşayıp da uzaklaşan bu iki halkı, birbirine tekrar tanıştıran, yaklaştıran faktör olacaktır. İki toplumun ticaret yapanları için tarih ve siyasetin inatçılığını bir tarafa bırakmayı başarmak, çok daha kolaylaşacaktır. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerindeki ticaret odası başkanlarının diasporadaki hemşehrilerini yatırım için şehirlerine davet etmeleri ve bağlantı kurmaları yolunda adımlar, karşılıklı ticari işbirliklerini giderek artıracaktır. TABDC tarafından

yıllardır Türkiye, Ermenistan ve diasporadaki iş adamları ile sınırların açılacağı düşüncesiyle çok sayıda ortak toplantılar yapılmaktadır. TABDC Eşbaşkanı olarak ana hedefim: Çatışmalı konularda ticaret aracılığıyla *“herkesin tatmin bulunduğu kazanç ile tarihten gelen sorunların daha kolay ele alınabilmesine de yardımcı olmaktır”*.

*Lojistik: Ermenistan ile ilişkilerin gelişmesi, özellikle lojistik açıdan Türkiye'ye avantajlar sağlayacaktır. Sınırların açılması ve demiryolları nakliyesi bütün Orta Asya'ya uzanan hattı önemli hale getirecektir. Akdeniz'den yapılacak sevkiyat Türkiye üzerinden Ermenistan'a girerek, oradan Asya güzergahına yol alacaktır. Sınırların kapalı olması, Türkiye'yi bu demiryolu hattı ticaretinin dışında bırakmıştır. Eğer sınırlar açılırsa, daha önce Gürcistan üzerinden giden mallar artık Türkiye üzerinden Orta Asya'ya ulaşabilecektir. Bu güzergahı kullanabilir olmanın, Türkiye'ye 200 milyon dolar kadar bir gelir getireceği tahmin edilmektedir. Tabi ki aynı gelirden Ermenistan da büyük oranda pay alabilecektir. Bugün Ermenistan, “İpek Yolu” dediğimiz Doğu'yu Batı'ya birleştiren ulaşım koridorunun dışında kalmaktadır. Güney Kafkasya demiryolu ve diğer demiryollarının, sınır şehirleri olan Kars ve Gümrü'nün arasındaki bağlantının çalışmaya başlaması ile çok şey değişebilecektir. Bilindiği gibi Ermenistan üzerinden geçen ve Türkiye'yi Orta Asya ve Rusya'ya bağlayan tek demiryolu hattı kapalı durumda olduğundan, Türkiye, Rusya ve İran'a transit geçiş avantajını Gürcistan'a kaptırmış durumdadır. Demiryolunun açılmasıyla, Türkiye'nin Rusya ve Orta Asya ile ticarete öne açık bir lojistik avantajı olması kaçınılmazdır. Kars ve Iğdır sınır kapılarının açılması ile Ermenistan'ın dış ticareti, Gürcistan'ın Poti Limanı yerine yoğun olarak Trabzon ve Hopa limanlarından yapılacaktır. Mevcut durumda, Gürcistan üzerinden ticaret, uzun yol maliyetlerine katlanarak yapılmaktadır. Eğer dolaşmadan, direkt hat üzerinden bu lojistik avantaj kullanılabilirse, Orta Asya Cumhuriyetleriyle yapılan ticari sirkülasyonda, Türk tırları iki saatte Bakü'ye ulaşabilecektir. Bu gibi lojistik avantajlara, yan sanayi olarak depolama ve konteyner hizmetleri gibi alanlarda gelişmeyi de eklemek gerekir.

*Turizm: Anadolu'da uzun bir geçmişi bulunan iki toplumun, kurulmakta olan turizm ve kültürel yakınlaşmalarla çatışmadan işbirliğine dönüşümünü sağlamak gerekmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sınırların açılmasıyla artacak olan turizm, bölge halkına yeni iş fırsatları, alanları yaratacaktır. İki ülke arasında normalleşmenin sağlanması, Ermenistan ve Diaspora Ermenilerinin Türkiye'ye turist olarak gelmesini teşvik edecektir. Hali hazırda yurt dışında yaşayan yedi milyon Ermeni'nin 400 bin kadarı her yıl 10-15 günlüğüne Ermenistan'a geliyor. Ermenistan'da hemen hemen her ailenin bir ferdi yurt dışında çalışmakta ve bu yolla gelen para miktarı, krizden önce yılda 800 milyon doları bulmaktaydı. Bu gelenlerin bağları, özlemleri bulunan Türkiye'ye de gelmek istedikleri biliniyor. Diaspora Ermenilerinden 200 bin kişi bu şekilde ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'suna gelse, üç gün kalıp günde 100 dolar harcasa, bölgeye 60 milyon dolar turizm girdisi demektir.

*Tekstil: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini kalkındıracak diğer önemli sektör, aynı zamanda çok sayıda iş gücü gerektiren tekstildir. Rusya'ya yönelik tekstil üreten tesislerin, başta Iğdır olmak üzere diğer bölge şehirlerine aktarılması, Ermenistan üzerinden Rusya'ya yapılacak ihracatlarda Türk firmalarının gümrük ve vergiden muaf kalması ile karlı hale gelebilecektir. Bu konuda Rusya'daki Ermeni Diasporası, her türlü desteği vermeye hazır durumdadır. İsrail-Ürdün nitelikli sanayi bölgesinin bir benzeri, Türkiye ile Ermenistan arasında da kurulabilir ve burada üretilen ürünler ABD pazarına gümrük ve vergiden muaf olarak ihraç edilebilir. Bu nitelikli sanayi bölgesinin ABD'yi de kapsamaması konusunda adımlar atılması mümkündür. Bu konuda

ABD temsilciler meclisindeki ABD-Ermenistan dostluk gurubu ve ABD-Türkiye dostluk guruplarıyla ilk temaslar yapılmış ve olumlu yaklaşımlar alınmıştır.

*Enerji sektörü: Enerji kaynaklarının güvenli biçimde uluslararası pazarlara ulaştırılmasında, Türkiye ve Ermenistan normalleşmesinin Kafkasya'da enerji güzergahlarının değişimini etkileyebilmesi mümkündür. Bugün Ermenistan'da enerji üretimi sonrasında enerji fazlalığı bulunmaktadır ve bu fazla enerjinin Türkiye'ye satılması mümkündür.

-Bölgenin Siyasi Durumu/Rusya Faktörü: Ermenistan ve Azerbaycan Rusya'nın Kafkaslarda barış için karar vermesini beklemektedir-

Ermenistan, Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının önemli ölçüde etkisi altındadır. Bu yüzden de Karabağ sorununun çözüm adresi, bölgeyi tanıyan çok sayıda uzmana göre Rusya'dır ve Ermenistan'ın kendi başına hareket edemeyeceğinin bilinmesi konusu da çok önemlidir. Burada, bir anekdot aktarımı ile, bir Ermeni'nin Erivan'da yağın kara "bu yağın Rusya karıdır" demesindeki mecazi anlamın; "Ermenistan'da her şey, Moskova'nın elinde olduğu için yağın kara da Rusya karıdır" izahındaki içselleştirilmiş durumu iyi kavramak gerekiyor.

Moskova kaynaklı bilgiler, Abhazya ve Güney Osetya meselesinin çözüme ulaşmadan, Yukarı Karabağ sorununun da çözüme kavuşmayacağını ifade etmektedirler. Çünkü Rusya, Osetya ve Abhazya gibi Karabağ'a da bir bütünlük içinde çözüm getirmeyi hedeflenmektedir. Bundan dolayı Rusya, Yukarı Karabağ sorununun, Türkiye Ermenistan normalleşme sürecine bağlanmasına karşı çıkmaktadır. Rusya'ya göre, henüz bölge böyle bir çözüme hazır değildir. Ruslar uzun vadede, Orta Asya ve Kafkasya'da Avrupa Birliği'ne benzer bir ortak pazar kurmayı hedeflemektedirler ve o vakte kadar da bu sorunlara nihai çözüme ulaşmasına el atmayacaklardır. Aksi takdirde Rusların bir sözüyle Ermeniler Karabağ'dan çekilmesi, Karabağ'ı Azerbaycan'a bırakması mümkündür. Kafkaslarda çatışmanın içinde olan her iki taraf da Rusya'nın ne denli etkin olduğunu bilmektedirler. Bu noktada genel tavsiye, Türkiye'nin de hesaplarını Rusya'yı göz ardı etmeyecek şekilde yapması ve problemleri Rusya ile konuşarak halletmesidir.

Bir başka üstünde durulması gereken konu, Rus Ermenileri ve Azerilerin Rusya'daki etkin rolüdür. Sovyetlerin dağılmasından sonraki 10 yıllık süreçte, Türkiye'nin hem Azerbaycan hem de Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerinde öncü adımlar attığı yıllarda, Rusya Federasyonu'nun, Rusya'daki Ermeni diasporasını ekonomik olarak desteklemiş olması, çok önemli bir faktördür. Aynı Rusya Ermenileri, Rusya'nın Ermenistan'da iş yapması için de öncülük yaptılar. Enerji, iletişim ve ulaşım gibi bir ülkenin ekonomisinin ana damarı olan sektörlerin Ruslara geçmesindeki en büyük etken, Rusya'daki Ermeniler olmuştur. Benzer şekilde son iki yıldır da Rusya'daki Azeriler etkin rol oynamakta ve Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin aynen Ermenistan- Rusya arasında olduğu gibi bir sürece girmesini sağlamaktalar. Fakat burada Ermenistan'da olduğundan farklı olarak, Türkiye'ye karşı büyük bir sempati duyan Azeri kamuoyunun aşılması sorunuyla karşı karşıya kalınmıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kardeşlik söylemlerini benimseyen halkın desteğini alan İlham Aliyev, iktidarını koruyabilmek için aynı zamanda Rusya ile de iyi geçinme stratejisini uygulamıştır. Devletin enerji sektörü başta olmak üzere önemli sektörlerde Rus Azerileri çok etkin bir rol oynadılar. Türkiye ile ilgili strateji ise hiç değişmemiştir: "Türkiye Ermenistan yakınlaşmasında Türkiye'deki muhalefet başta olmak üzere, Türkiye kamuoyunu etkileyecek noktalardan hareket ederek Türk Ermeni yakınlaşmasına karşı tepki oluşturmak". Bu çalışmalar Rusya ile Azerbaycan'ı birbirine daha da yaklaştırmaktadır.

Nitekim Türkiye tarafından Azerbaycan hükümetinin her türlü gelişmeden haberdar edilmesine rağmen, hükümetin bu gelişmeleri Azerbaycan halkıyla ve basın ile paylaşmaması da bu siyasetin bir parçasıdır. İşte bu yüzden, protokoller imzalanma yoluna girince, Azeri halkı daha önce Azerbaycan hükümeti tarafından gelişmelerin paralelinde bilgilendirilmediği için büyük tepki göstermiştir. Geline nokta, Azeri halkının bu protokollerden dolayı Türk halkına sert tepkisi, Azerbaycan'ın Rusya ile yaptığı yol haritasının hızlanarak işlenmesini sağlamıştır. Bilindiği gibi doğal gaz anlaşması Rusya ile 2013'e kadar uzatılmıştır. Rusya, Ermenistan ile yakınlaşması ve ardından Ermenistan'da kazandığı ekonomik gücü şimdi Azerbaycan'da da elde edebilmek istemektedir. İşte bu süreç tamamlandığında, Rusya'nın isterse Kafkasya'daki tüm bu sorunları çözebileceği düşünülmektedir. Yukarı Karabağ sorunu Abhazya çözümünden sonra gerçekleşmek durumundadır, bu nedenle de iki yıldan kısa bir sürede çözüm beklemek gerçekçi değildir. Bir yandan "Tek millet iki devlet" denilen Azerbaycan ve Türkiye'nin, diğer yandan vizeyi kaldıramayışının nedeni de budur. Çünkü Azerbaycan, Rusya'nın Avrupa Birliği gibi bir planı olduğunu bilerek hareket etmektedir ve bunun dışında kalmaya yol açacak adımlar atamamaktadır. Dolayısı ile hiçbir Orta Asya veya Kafkas ülkesi Türkiye ile karşılıklı vizeleri önümüzdeki süreçte kaldırmayacaklardır. Öncelikle Rusya ile Türkiye arasında karşılıklı vizenin kaldırılması ile ilgili gelişmeler beklenmektedir.

Sınırların açılması için geçici çözüm umudu bulunuyor; Rusya, şu ana kadar Ermenistan'da enerji, telekomünikasyon ve demiryollarında yüz milyonlarca dolarlık büyük yatırımlar yaptı fakat bu yatırımların şu anda ekonomiye dönmesi mümkün görünmüyor ve ölü yatırım halindedir. Bu yatırımların karlı hale gelebilmesi için, Türkiye Ermenistan sınırının açılması gerekmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gecikmeler göz önünde bulundurulabilir fakat Rusya, sınırların açılmasını bu durumdan dolayı desteklemektedir ve geçici bir ara yöntem ortaya atacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, bilindiği gibi Türk-Rus ilişkileri de son yılların en iyi düzeyinde seyretmektedir. Ama Yukarı Karabağ sorununu ayırmak gerekiyor bu süreçten. Bunun neden ayrılması gerektiğini Türkiye, Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan bilmekte ve çözüm bulunmaya çalışılmaktadır.

Diğer yandan Ermeniler, Karabağ'ın Ermenistan toprak bütünlüğüne dahil olmasının ne denli zor olduğunu çok iyi bilmektedirler. Azerbaycan ise, Yukarı Karabağ konusunda 17 yıl gibi uzun bir süreyi çözümden yana kullanamamıştır, barış için bütün faktörleri harekete geçirememiştir. Bu yüzden de bugün gelinen noktada "Kafkasya'da bölgesel barış" için gayretleri tıkayıcı hareket etmemesi gerekmektedir. Elbette ki bu konuda da Rusya'nın eski bağımlılarına gereken işareti vermesi gerektiğini, bir kez daha vurgulamak gerekir. Bilindiği gibi Türkiye, bu protokolleri, Azerbaycan'a Yukarı Karabağ konusunda verdiği destek yüzünden henüz TBMM'ne oylamadı. Oysa bölge ile yakından ilgilenenler biliyor ki, Kafkaslar Rusya'nın arka bahçesidir ve Rusya bu bölgede tam bir barış yapılması için ortamı henüz hazırlamış değildir.

Görünen şudur ki; hem Ermenistan, hem de Azerbaycan devletleri, Rusya'nın Kafkaslarda barış için karar vermesini beklemektedir. Bu bekleme süresinin Türkiye ile ilgisi olmadığı gibi, Rusya'nın buna ne zaman karar verileceği de belli değildir. Bu gerçek, Türkiye'de muhalefet partilerince bilinmeyip, kamuoyu da yanlış şekilde yönlendirilmektedir. Rusya'nın, Türkiye kamuoyunu rahatlatmak amacıyla, geçici bir Karabağ çözümü getirmesi ihtimali yüksektir. Bu her cepheyi bir oranda memnun eden geçici bir çözüm olacak, fakat Yukarı Karabağ sorunu bütünüyle çözülmeyecektir. Bu gelişme sonrası, Türkiye Ermenistan sınırı açılabilir ve karşılıklı ticaret başlayacaktır. Böylelikle ölü yatırım halinde bekleyen Ermenistan'daki Rus yatırımları, artık karlı hale gelmeye başlayacaktır. Ticaret, demiryollarının işlenmesini

sağlayacaktır. Şu anda taraflar çözümün ne olduğundan haberdarlar ve bu geçen süre, Rusya ile Azerbaycan arasındaki yakınlaşmaya yardımcı olmaktadır. Azerbaycan ise bu durumu doğal olarak kendi lehine kullanmış, Türkiye ile böyle bir soğuklaşma süreciyle kendi yol haritasını gerçekleştirmiş durumdadır.

-Azerbaycan faktörü: Azerbaycan Türkiye'yi tasarılarla mücadelede yalnız bırakmamalıdır-

Son tasarı görüşmelerinde, hiçbir Azerbaycan milletvekili ve ABD'de Azerbaycan ile çalışan petrol lobileri, Türkiye'nin yanında değildi. Kongre'deki görüşmeler esnasında, Azerilerin Türklerle birlikte hareket etmesi gerekirdi. Fakat Türk heyetlerinin lobi faaliyetlerine Azerilerden belirgin bir destek gelmedi. Sadece Kırım, Türkmenistan ve Uygur Türkleri destek verdiler. Medem ki Türkiye, Karabağ sorununda Azerbaycan'ı yalnız bırakmıyor, Azerbaycan'ın da soykırım tasarısı konusunda Türkiye'yi yalnız bırakmaması gerekiyor. Bilindiği gibi protokollerin bu noktada tıkanması Türkiye'nin Azerbaycan için fedakarlıkta bulunarak, Karabağ konusunun yazılı olmayan bir koşul olarak ileri sürülmesinden kaynaklanmıştı. Bunun ardından ABD ve Avrupa'da soykırım tasarıları tekrar gündeme taşınmış, Türkiye baskılarla karşılaşmıştır. Azeriler, ABD'deki petrol şirketleri ile temasa geçerek, Türkiye lehine destek isteyebilirler ve bunun için hala geç değil. Ayrıca Yahudi lobisinin desteği için de çalışabilirler. Türkiye'nin bu sorunu çözmede, Azerbaycan'ın desteğine ihtiyacı vardır. İç ve dış siyasette yapılacaklarla, soykırım baskısının önünün alınmasında Azerbaycan'ın baskı oluşturması önemli olacaktır.

Türkiye'nin bu son derece önemli süreçte, Azerbaycan tarafından yalnız bırakılmaması gerekmektedir. Daha önce, sunulan veya oylanan tasarılar için yayınlanan rutin kınama sözleri dışında, farklı girişimlerin iş o noktaya gelmeden yapılması önem taşıyor. Azerbaycan'ın acilen şu adımları atması Türkiye için önemli olacaktır:

1) Sayın Aliyev'in, Başkan Obama'yı arayarak, soykırım tasarısını durdurması yolundaki girişimi: İki taraf arasında çözümü başlatacak olan protokollerin, Azerbaycan'ın baskısı nedeniyle TBMM'de onaylanmadığından dolayı, soykırım tasarısı ABD'de gündeme geldi. Azeriler, Karabağ koşulunun ortaya atılmasının sorumluluğunun farkında olmaları gerekiyor. Bundan dolayı Azerbaycan'ın, girişimleriyle Türkiye'nin elini hafifletmesi gerekmektedir. **2)** Azerbaycan'ın Washington Büyükelçisi ve büyükelçilik elemanlarının, Türkiye Büyükelçiliği çalışanları ve diplomatlarıyla el ele vererek temsilciler meclisinde birlikte lobi yapmaları ve tasarıları durdurmaları gerekmektedir. **3)** Türkiye'ye daha önce gelen milletvekillerinin acilen Washington'a gidip, Temsilciler Meclisi ve ABD kamuoyu nezdinde çalışmalar yapmaları etkili olacaktır. Önemli olan Türkiye kamuoyunda değil, Türkiye için yurtdışı kamuoyu ve karar mekanizmalarının nezdinde katkıda bulunucu çalışmalardır. **4)** Azerbaycan'da çalışan petrol şirketlerinin temsilcileri Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığına veya Aliyev'in makamına davet edilerek, şirket merkezlerinin soykırım tasarısı aleyhine ABD Temsilciler Meclisinde lobi yapmalarının sağlanmasıdır. Geçmiş tasarı sırasında bunların hiç birisi Azerbaycan tarafından yapılmamıştır fakat bu sefer bunların yapılması için yeterli vakit var. Basında bu durumun duyurulması, Azerbaycan 24 Nisan'a kadar faal olarak ne tür katkılar sağladığının izlenmesi ve ABD'de baskı unsuru oluşturduğunun takip edilebilmesi ile de ülkemizin yaşadığı sorunlu süreçte önemli bir destek sağlamış, teşvik etmiş oluruz.

Türkiye- Ermenistan- Azerbaycan ilişkileri konusunda her açıdan bir bilgi kirliliği veya kasıtlı kullanımı da sürüp gitmektedir. Mesela Azerbaycan'ın silahlanmasından yola çıkarak Ermenistan'a saldıracağı yargısında bulunmak gibi. Oysa Rusya izin vermedikçe Azerbaycan ile Ermenistan arasında savaş çıkmayacağı nettir. Azerbaycan'ın savaştığı bir ülke olmadığını, 17 yıldır işgal altında olan topraklarını alma yolunda savaşma seçeneğine gitmeyişiinden de anlamak mümkündür. Ermenistan Rusya'nın onayı olmadan bir savaşın olmayacağını bilinmektedir ve Ermenistan'da Gümrü'de yaklaşık 25 bin civarında Rus askerinin varlığını, Azerbaycan da bilmektedir.

-ABD'de Tasarılar ve rol oynayan taraflar -

ABD'de temsilciler meclisi alt komisyonunda ve İsveç Parlamentosunda kabul edilen soykırım tasarıları, hiç kuşkusuz Türkiye ile Ermenistan arasında zaten zorlukla ve her iki ülke diplomatlarının ve siyasilerinin büyük çabaları ile yürütülmeye çalışılan ilişkilerin normalleştirilmesi sürecini zorlaştırmaktadır. Amerika'da tasarı konusu ve lobi çalışması, gelir getirici bir sektör oluşturmuştur. Biz Türkiye olarak her zaman şunu bilmeliyiz ki, gerek ABD ve gerekse Avrupa ülkelerindeki siyasetçiler için kendi seçmenlerinin ne düşündüğü Türkiye'den önce gelmektedir. Türkiye olarak, kendi sorunumuzu başkalarının yorumlamasına fırsat vermeden kendimiz çözmeliyiz. Süreçte rol oynayan taraflardan, Ermeni Diasporası, Yahudi lobisi ve Ermenistan tasarı konusunda nasıl bir tavır içindeydi bunu da değerlendirmek mümkündür:

Yüzde 20'si Taşnaklardan, yüzde 80'i ise ılımlı Ermenilerden oluşan diaspora, önceleri ortak hareket halindeydi. Protokoller ve son tasarı tartışmalarında önemli bir değişiklik olmuştur. Yüzde 80'lik ılımlı Ermeniler grubu, protokollere ılımlı tavırları nedeniyle tasarı için faal rol oynadılar, aleyhte tavır almadılar. Hatta Ermeni diasporasının önde gelen isimleri Washington'un dışına çıktılar. Geriye kalan Taşnakların baskı ve itelemesiyle bu noktaya gelindi. Diaspora Ermenilerinin yüzde 60 kadarı protokollere destek vermektedir. Türkiye protokolleri Meclisten geçirip, sınırları açarsa, Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesine olumsuz bakan yüzde 20'lik bu aşırı milliyetçi diaspora Ermenisi'nin elindeki güçlü koz alınmış olacaktır.

Yahudi lobisi, ABD'de Türkiye-Ermenistan arasındaki sorunlar ve tasarı gündemlerinden para kazanma beklentisi içindedirler. Yahudi lobisi bu son tasarıda Türkiye'ye destek olmadı ve komisyondaki Yahudi üyelerin tümü aleyhte oy verdiler. Soykırım tasarılarından Musevi Lobi kuruluşları ya lobi anlaşmaları yapılması ile ya da ABD'de ya da İsrail'in Türkiye'de büyük projelere girmeye çalışmasıyla kara dönüştüğünü geçmiş yıllardan görmek mümkündür.

Ermenistan'da ise bir tarafta Cumhurbaşkanı Sarkisyan, protokollerin yürümesini isterken, diğer yandan kendi kamuoyuna karşı yoğun bir baskı ile karşı karşıyadır. Cumhurbaşkanı Sarkisyan, protokollerin devam etmesine önem vermekte ve diasporanın ılımlı kesimi de Sarkisyan'a desteğini sürdürmektedir. Bu desteğin canlı tutulması ve artırılması, Sarkisyan'ın Türkiye ile ilişkilerde iç politikaya karşı şüphesiz çok önemli olacaktır.

Protokoller neden önemli?

Süreci durduran iki ana sorun ortadadır; Anayasa Mahkemesi'nin kararının süreci etkilemesi ve Yukarı Karabağ sorununun, Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinin önünü tıkaması. Her ülkenin kendi iç mahkemeleri olmakla birlikte, burada önemli olan nokta, Anayasa

Mahkemesinin kararlarının parlamentoya nasıl sunulacağıdır. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararıyla birlikte mi, yoksa Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararını hiç dikkate almaksızın sadece protokollere mi onay vereceğidir. Aslında Ermenistan neye karar verirse versin, Türkiye'nin sürece devam etmesi ve dışişleri bakanlarının aralarında imzaladığı protokolleri esas alması doğru olacaktır. Hukuken geçerli olan iki Dışişleri Bakanlıkları arasında olan anlaşmadır. Nedeni ne olursa olsun kendi iç sebepleri dolayısı ile protokol maddelerini yerine getiremeyen taraf, kontratı yerine getirememiş olacaktır. Burada zor olan, her iki tarafı da tatmin etmese de protokollerin yapılmasıydı. Protokollerin, her iki tarafın beklentilerini hukuki olarak yansıtması mümkün olamadığı gibi, her iki tarafın anayasasına da uygun olmadıkları, çıkan sorunlardan anlaşılıyor. Fakat bütün bunlara rağmen, imzalanmış olan protokollere desteğin sürmesi gerekmektedir. Şu ana kadar hem Türk hem de Ermeni diasporasının ılımlı kesimleri, protokollere desteklerini vermiş durumdadırlar.

Rusya ve ABD, Yukarı Karabağ ile Türkiye - Ermenistan ilişkilerinin birbirinden ayrı tutulması konusunda hemfikir durumda iken, Ankara'nın bu konuyu aşabilmesi mümkün görünmemektedir. ABD cephesinde ise, Türkiye'nin protokolleri vaktinde Mecliste ele alınmayışından duyulan kaygı sıklıkla dile getirilmektedir. Geçmiş ABD hükümetleri gibi Barack Obama yönetimi de, Türkiye ile iyi ilişkilerini korumak istediğini ancak Ankara'nın da Obama'nın elini güçlendirmesi gerektiğini düşünmektedir. Taşnaklar tarafından ABD Kongresi'ne taşınan soykırım tasarısının geçmesini istememekle birlikte, Başkan Obama ve Yardımcısı Biden'in bir önceki tasarıya evet demiş olmaları, Taşnakların tasarımı Kongre'ye daha kolay getirebilmelerini sağlamıştır. Türkiye'nin 24 Nisan'dan önce birkaç adım atması durumunda, Başkan Obama'nın olası bir kazayı daha kolay önleyebileceği söylenebilir.

Çözüm, Türkiye'nin, Ermenistan'ın ve Azerbaycan'ın ne yapması gerektiği, yukarıda ayrı ayrı ifade edilen konular çerçevesinde, tarafların uzlaşmacı ve gerçekçi politikalarla çözüme inanmasında düğümlenmektedir. Bir taraftan Türk-Ermeni uzlaşması için aktif kamu diplomasisini artırarak sürdürmek, iki taraf kamuoyuna ve Azerbaycan kamuoyuna da sorunun çözümünün koşullarla gerçekleşemeyeceğini anlatmak ve yıllardır bıkkın çatışmacı politikalar ve gelişmeye kapalı düşüncelerin, bölgeye ve toplumlara katkı sağlamadığını ortaya koymak gerekliliğidir. Bölgede asıl planlayıcı aktör durumundaki Rusya ile istişarelerle, çözümler üretilmesi kaçınılmazdır. Çözüm, Türkiye'nin iki sürecin paralel yürümesini sağlayacak güce sahip olmadığını, çözüm için Rusya'nın gerçek tutumunu anlayabilmesinde ve Azerbaycan yönetimini ikna edebilmesinde düğümlenmektedir.

Nisan ayı, soykırım tasarısı tartışması ve özellikle Türkiye-ABD ilişkileri açısından son derece önemli olacaktır. Artık soykırım tasarılarıyla yüz yüze kalınmaması için, protokollerin meclisimizden onay alması ve muhalefet partilerinin ortaya koydukları büyük engeli kaldırmaları gerekmektedir. Eğer protokoller Meclis'ten geçmiş olsaydı, tasarılarla uğraşmak zorunda kalınmayacaktı ve Başkan Obama 24 Nisan'da ne diyecek gibi bir kaygımız olmayacaktı.